

UČNE KNJIGE IN NAŠE ZALOŽNIŠTVO

Produkcija slovenskih učnih knjig vedno bolj postaja posel, ki se pri izbiri, pri koncipiranju in oblikovanju izdaj vedno bolj mrzlično ravna po tem, koliko je posamezna izdaja sama po sebi donosna. V naših, slovenskih razmerah še posebej; taka usmeritev, kolikor doslednejša je, toliko bolj odmika to produkcijo od njenega pravega, izvirnega namena, ki je preprosto v tem, da vse udeležence določenega učnega procesa preskrbuje z učnimi sredstvi, seveda s tistimi, ki učnemu procesu služijo kot njegova nujna in bistvena sestavina. Interesi producenta, ki v razmerju do družbe nastopa kot (samoupravni) zasebnik, in čigar dejavnost teži po protivrednosti, katere namen je zadostitev sebi in za sebe, so že po svoji naravi temu namenu, ki ga narekuje družba kot celota, ne le tuji, temveč nad določeno mejo celo povsem nasprotni. Produkcija učnih knjig, s tem da se vedno bolj omejuje na "neposredno donosne" izdaje, ponižuje našo šolo na raven manjšinskega šolstva, tako po obsegu kakor po vsebini in strokovni ravni, ter nas na ta način pomaga spreminjati v narodnostno manjšino v naši lastni deželi.

Skušali bomo razložiti, "kako to gre".

Po nenapisani, vendar na splošno veljavni medzaložniški "konvenciji" višina "rentabilne" naklade ne sme pasti pod dva tisoč izvodov, kajpak, če gre za "navadno" izdajo, to je, za knjigo z golim besedilom in kolikor toliko "gladkim" stavkom, katerega najpogostejši primer je umetniška proza. Čim pa je knjiga bogatejša, čim je opremljena s slikami, ali če gre za zahtevnejši stavek, kot ga najdemo v lingvističnih ali v matematičnih sestavkih, da ne govorimo o večbarvanem tisku, tedaj se ta spodnja rentabilnostna meja dvigne sorazmerno za toliko, kolikor naraste višina fiksnega dela stroškov, tistih torej, ki nastanejo neodvisno od višine naklade. Toda, kot nekakšno povprečje rentabilnostne spodnje meje pri nas velja naklada okrog tri tisoč izvodov, rajši več kakor manj, čeprav se to povprečje nenehno spreminja, pravzaprav, dviga se in pada v sorazmerju z deležem tehnično zahtevnejših ali bogateje opremljenih izdaj v celotni založniški dejavnosti. Seveda ni govora o tem, da bi bili navedeni podatki plod ne vem kakšnih znanstvenih raziskav; česa takega se pri nas še nismo lotili, niti se, kolikor vem, tega še nihče ne loteva; to je, kot rečeno, bolj izkustvo, nikjer preverjeno, nikjer preučeno, vendar ga je treba jemati kot postavko, ki je popolnoma trdna in tudi navdse pomembna, zakaj ta postavka služi kot izhodišče določene založniške politike. Po vsej

verjetnosti bi kakršno koli temeljitejša ali globlje preverjanje spodnje rentabilnostne meje v založništvu naletelo na enodušen odpor ljudi, ki na tem področju vedrijo in oblačijo, zakaj prav nič nam ni treba dvomiti o tem, da bi bile njihove "samoupravne" pravice pri tem močno prizadete.

Če imamo torej pred očmi ta izhodišča "rentabilnosti" in če poznamo številčno stanje učencev, dijakov in študentov na posameznih stopnjah, nam ne bo težko ugotoviti, da so "neposredno rentabilne" v naših razmerah pravzaprav samo učne knjige za osnovno šolo, za srednjo šolo pa le nekatere, se pravi tiste za splošne predmete, medtem ko so učbeniki za predmete posameznih strok že močno problematični ali pa sploh nezanimivi, odvisno spet od tega, koliko je kakšna stroka bolj množična od druge. Univerzitetni učbeniki po naših založniških kriterijih niti omembe niso vredni; da je temu tako, se boste hitro prepričali, ko boste pogledali letne programe založb, ki učne knjige izdajajo.

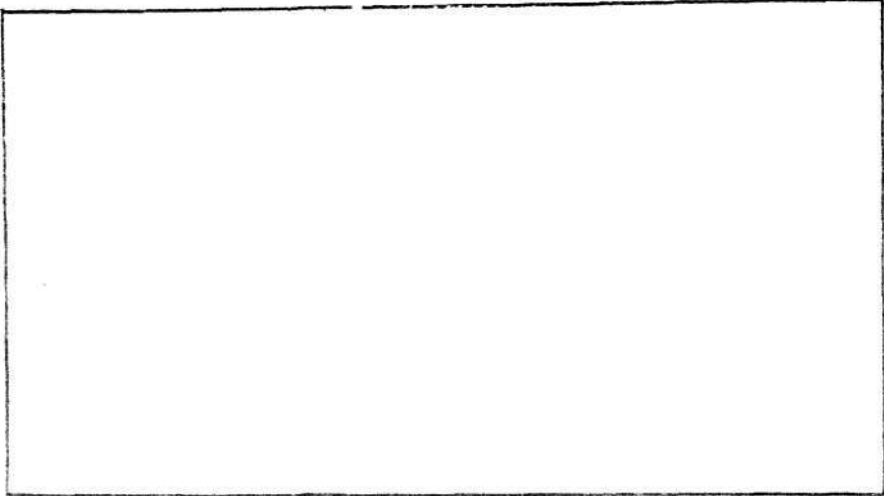
Cene učnih knjig določajo založniki "samoupravno".

Učnih knjig prosvetne oblasti več ne predpisujejo (to je že vsiljevanje in etatizem), temveč jih samo še odobravajo in priporočajo. Naj ima ta poteza še tak prizvok milosrčnosti in širine, pa se vendarle ne da zatajiti druge plati te "demokratske" medalje, namreč, da se je z njo šolska oblast oziroma oblast sploh na sila premeten način odvezala sleherne odgovornosti, oziroma obveznosti, ki izhaja iz obveznega osnovnega šolanja, in ki bi vsakemu učencu na tej stopnji garantirala prejem učne knjige, kakor mu denimo, garantira učitelja. Skoraj vse oblasti evropskih držav, tudi takih, ki nas po splošnem materialnem standardu ne dosegajo, so to storile na ta način, da omogočijo vsakemu učencu osnovne šole učne knjige brezplačno. Naše oblasti pa se ne čutijo odgovorne niti toliko, da bi cene učnim knjigam regulirale in s tem seveda sprejele vsaj tisti del bremen in ukrepov, ki bi, če že drugega ne, zagamčili vsaj dostopno ceno za vsakogar. Vprašanje cen so pilatsko prepustile založbam, da jih oblikujejo "samoupravno", to se pravi tako, da izhajajo izključno iz enostranskega in izrazito parcialnega interesa, ki se kajpak ne oziira, niti se mu ni treba ozirati na splošno stanje naše prosvete. Posledice te, milo rečeno, brezvestne politike bodo z ozirom na vedno močnejše tendence po socialnih razlikah, kar seveda določenim slojem prinaša ubožanje, vedno hujše. To pomeni, da učna knjiga postaja blago, izključno blago, ki bo učencem, izvirajočim iz tako imenovanih "nižjih" slojev, zmeraj manj dostopno. To pa nikakor še ni vse. Učna knjiga, ki ni dostopna slehernemu učencu, začenja svoj izvimi značaj izgubljati, ker se v takem položaju nujno navzame potez, ki so značilne za vsako blago, ki se ponuja, zakaj ni težko predvideti, da bo ponudba učnih knjig sčasoma postala večja od povpraševanja. Odprla se bodo vrata za najrazličnejše posege v učno snov, samo da bo knjiga privabila čim več (imovitih) kupcev in nihče ne bo kaj prida protestiral, če bodo ti posegi dvomljive didaktične ali celo moralne vrednosti ali če bo vedno več tujega blaga take vrste. Proces, kateremu smo že podlegli, osvaja tudi naše čute,

tako da tudi naši kriteriji o dobrem in slabem postajajo vedno bolj relativni.

Na Slovenskem nimamo posebnega založništva za učne knjige, četudi so čisto posebna knjižna zvrst, s posebnostmi, ki niso lastne niti eni drugi knjižni zvrsti. Predvsem je učna knjiga vsestransko vezana na čisto določeni, obvezni učni program, oziroma je kot standardno učno sredstvo vključeno v sam učni proces. Odjem učne knjige, kot enega od osnovnih standardnih proizvodov, je prav zaradi tega med vsemi knjigami najbolj zanesljiv; to pa je lastnost, ki ima tudi svojo gospodarsko težo in pomen, predvsem seveda za producenta. Toda, kakšen značaj dobiva prav gospodarska teža tega dejstva pri slovenskih založniških, lahko razberemo iz podatka, ki pove, da je v naših založbah izdajanje učnih knjig postranska dejavnost, komajda vredna posebnega redakcijskega oddelka, ki ga navadno predstavlja en sam človek, pa še ta je upokojenec, oziroma prosvetni veteran iz leta 1945. Že po tem podatku lahko sklepamo, da se vsa aktivnost naših založb pri učnih knjigah docela pasivno naslanja na eno samo postavko in sicer prav na zanesljivost odjema, pravzaprav odkupa, torej na nekaj, kar je v očeh naših založnikov takorekoč dano od matere narave, podobno kot kakšen černoizjom. Založbe namreč učnih knjig ne programirajo, kakor tudi ne opravljajo dela, ki ga programiranje zahteva; založbe samo iz razpisov izbirajo, katere učne knjige bodo izdale, oziroma katero, že odobreno učno gradivo, bodo realizirale v obliki učne knjige. To pomeni, da založbe ne vlagajo, niti ne sodelujejo ali s kakršnim koli deležem prispevajo k naporu, ki ga zahteva organizirano stvariteljsko delo, ki ga je potreba opraviti, preden pridemo do rokopisa ali načrta, zrelega za izdajo. Če imamo pred očmi dejstvo, da gre za učno sredstvo, ki je in tudi sme biti le ena od sestavin danega učnega sistema, tedaj je avtor, ki knjigo napiše, načrta ali ilustrira, toliko stvaritelj kot izvrševalec čisto določene naloge, izhajajoče iz sistema samega, pravzaprav iz njegovih potreb, katere pa je treba prav tako stvariteljsko uvideti ter jih preoblikovati v imperativno nujnost. Resda je ta del dejavnosti, tisti pripravljalni del, torej faza zamisli, raziskav in odločitev, po zaslugi naših smešno nezrelih predstav o svetu pri nas naravnost katastrofalno nerazvit v primeri z zahtevami, ki jih vsaki produkciji postavlja današnji čas. Ne le da se časovni obseg te izrazito idejne faze dela nenehno veča, s čimer se, nasprotno, krči čas realizacije, temveč se nenehno veča tudi delež njegove vrednosti, ne le v kalkulacijah, temveč tudi na splošno, kot vrednotenje in kot pomen. Pri nas, kjer niti še nismo dobro prepričani, če je ta del dela zares potreben, kajti ne ve se še, ni še odločeno, na primer, kdo, se pravi, katera in kakšna organizacija naj pri učnih knjigah to delo prevzame, kaj šele, da bi vedeli, od kod za to potrebna sredstva in koliko jih potrebujemo; pri nas je tako izrazito parazitski in pasivistični pristop k

stvari, kot je produkcija učnih knjig, nekaj samo po sebi umevnega, nekaj, kar se lahko imenuje tudi "samoupravna pravica" naših založb. Medtem ko program učnih knjig sestavlja šolska oblast, to je, država, ki prav tako z razpisi angažira oziroma izbira avtorje ter skrbi za dokončno pravo besedila, je samoupravi docela enostransko (to je, ne da bi kdo od nje za to terjal ali imel pravico terjati kakšno protivrednost, denimo v obliki nekih obveznosti do šolstva kot celote) izročena pravica do povsem proste eksploatacije povpraševanja, ki izhaja iz neke uzakonjene, pravzaprav bolj točno, ustaljene kulturne ravni, kot je obvezno šolanje. Ta tako pristranska in, rekli bi, tako črna-bela delitev aktive in pasive, oziroma bremen in donosa, tako zelo "čisto" in nedvoumno določa založnikov značaj, tako dosledno ga priganja v čisto pridobitništvo, da je kljub vsemu videzu naključnosti, kljub videzu, ki ga ustvarja zmeda, povzročena s tako delitvijo, vendarle težko zgrešiti v vsem tem početju ozadje neke roke, katere poteze ne morejo skriti svoje znane cinične preračunljivosti in odločnosti, ki je pripravljena za vsako ceno svojo stvar izpeljati do kraja, do nekega odrešiteljskega absurda, in ki je obenem najznačilnejša poteza totalitarizma. Značaj, kakršen je našemu založništvu tako trdno in dosledno določen in takorekoč zapovedan, ima, kajpak, svoje selekcijske zakone, rekli bi, sebi ustrezen "naravni izbor", po katerem se s prav tako železno gotovostjo uveljavljajo ali odpadajo ljudje, ki v njem delujejo, zlasti pa tisti, ki vodijo, pač, kakor kdo temu značaju ustreza ali ne ustreza. Ustavljeni pojmi o dobrem in zlem znotraj takega dogajanja povsem odpovedo, zakaj "dobro" je v njem vse, kar to, od bogov zapovedano, nprav vzdržuje ali jo celo dopolnjuje, kakor, nasprotno, velja za "zlo" vse, kar se od nje odmika ali kar ji celo nasprotuje, in sčasoma, po določenem razvoju, ko postane tek stvari "navaden" in "normalen", ljudje čutijo tisto "dobro" kot nekaj naravnega in samo po sebi umevnega, medtem ko vsako neskladje z vsem tem čutijo kot nekaj nenaravnega in kot nekaj, kar je treba izvreči. Naš založnik, pravzaprav vodilni človek v našem založništvu, je torej lahko le tisti, ki je nosilec in postavodajalec te smeri, ali če iščemo za ta namen "idealnega" človeka, tisti, ki mu je taka usmeritev nekaj edino mogočega, in ki v sebi nosi nemajhno mero agresivnosti nasproti vsakršni drugačni možnosti, vsekakor in v vsakem primeru pa nasproti možnosti, ki bi težila po povezanju založništva s kulturnimi problemi nacije kot celote. Z drugimi besedami, gre za določeno (nizko) človeško raven, zakaj pridobitništvo samo v sebi - ne glede na podobo, v kateri se pojavlja - že po svojem izvirnem poreklu, kot "gonilna sila", ne more niti ne zmore biti kaj drugega kot sredstvo osebnega in privatnega uveljavljanja, sredstvo posameznika nasproti vsem. Tako lahko brez težav razločimo poglavitno vodilo našega založnika, pravilneje, vodilnega človeka, vodilo, ki mu kot ideal družbe nasploh pri naša uspeh in daje veljavo, in katerega modrost je v tem, da noben uspeh

in noben dosežek v nobenem primeru ne sme biti uspeh sam na sebi, temveč da mora biti obenem njegov osebni uspeh in dosežek. Prav tako se ne bo podal v nekaj, kar mu po njegovi lastni presoji ne more predstavljati osebnega, oziroma privatnega podviga. In naj se nam zdi prenekatera poteza naših založniških programov še tako čudna in naj se nam zdi še tako čista igra naključij, imajo tudi te poteze svojo zakonito vzročnost, ki pa je, kajpak, skrita globoko pod nepredimim goščavjem političnega leporečja, reklame in malomeščanske etikete. Prava zgodovina našega založništva bi bila - podobno kakor denimo zgodovina papirništva v Balzacovih romanih - razvidna in razumljiva šele iz kronik nekaterih družin, če bi le-te bile napisane tako, kot so prikriti in zamolčane, ter iz prenekaterih osebnih dram kakoga "dejavnika", kajti, kot vse kaže, doživljamo, čeravno s stopetdesetletno zamudo, svoj častni "razcvet meščanstva", pri čemer nas, kakor je videti, prav nič ne moti vse tisto, kar se je med tem na svetu zgodilo, niti nas, prav tako očitno, ne prizadeva niti pomen tega, kar se je godilo z nami samimi, komaj pred četrto stoletja.

V tem dogajanju založništvo, najbolj naravna združitev kulture in gospodarstva, ni moglo postati kaj drugega kot degradacija na raven ponižujoče usode sredstva, ki mora biti vsak trenutek na razpolago ambicijam vodilnih ali točneje vladujočih in ki zaradi tega svojega značaja nima ne lastne posvetitve ne poklicanosti, niti ne lastnega obraza (fiziognomije). Dejanje in nehanje takega založništva je svojemu izvirnemu namenu odtujeno in za resnično kulturo izgubljeno.